

بررسی مواد (۶۵) و (۲۳) قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح

جعفر طلائی

است که مطابق این ماده هرگونه ایراد خسارت و تخریب غیرعمدی اموال نظامی توسط پرسنل نیروهای مسلح - هر چقدر جزئی و اندک هم باشد - دارای آثار کیفری دانسته شده است؛ به عنوان مثال: چنانچه سربازی بر اثر بی احتیاطی در حین تعمیر و نگهداری اسلحه سازمانی تحویلی خود، بیم مگسک آن یا قمقمه تحویلی خود را مفقود کند، پرونده سرباز برای رسیدگی می بایستی به دادسرای نظامی احاله شده و برای دریافت چنین غرامت و ایراد خسارت جزئی و ناچیزی، چندین برابر آن نیروی انسانی و هزینه های جانبی صرف گردد و تازه باعث درگیری یگانها، مخصوصاً یگانهای رزمی با مسائل حاشیه ای و دوری آنها از انجام مأموریت اصلی و تفرقه بخشی از پرسنل نظامی در سطح دادرهای نظامی و در نتیجه، کاهش توان رزمی یگانها می گردد. لذا شایسته بود که با توجه به غیرعمدی بودن عنوان جرم، مقنن در تدوین ماده (۶۵) ق.م.ج. ن. م، ایراد خسارتهای جزئی (مثلاً) تا

ضروری است. بنابراین، تخریب غیرعمدی اشیا و لوازم نظامی اصولاً فاقد آثار کیفری بوده و مرتکب در این مورد فقط مسئولیت مدنی و جبران خسارت وارده را خواهد داشت؛ اما همان گونه که در ماده (۶۵) ق.م.ج. ن. م. آمده است، قانونگذار جمهوری اسلامی ایران به لحاظ حمایت بیشتر از اشیا و لوازم نظامی و نقش مهمی که این اموال در دفاع از منافع ملی، حراست از مرزها، حفظ استقلال و برقراری نظم و امنیت عمومی دارد به طور استثنا، تخریب غیرعمدی اشیا و لوازم نظامی را از سوی نظامیان، جرم و دارای مسئولیت کیفری دانسته است. لذا چنانچه فردی از پرسنل نیروهای مسلح به طور غیرعمدی به یکی از اموال نظامی خسارتی وارد آورد، علاوه بر جبران خسارت وارده، به مجازات مقرر در ماده (۶۵) ق.م.ج. ن. م. نیز محکوم می گردد.

اما یک اشکال عملی که در اجرای ماده (۶۵) ق.م.ج. ن. م. وارد به نظر می رسد، این

بررسی ماده (۶۵) ق.م.ج. ن. م.:
ماده (۶۵) ق.م.ج. ن. م، در خصوص تخریب و ایراد خسارت غیرعمدی به اموال و لوازم نظامی اشعار می دارد: «هر نظامی که بر اثر بی احتیاطی یا عدم اجرای مقررات، به اسلحه و مهمات و سایر اشیا و اموال و لوازم نظامی متعلق به دولت یا آنچه در اختیار دولت است خسارتی وارد آورد یا موجب فقدان و یا از بین رفتن آنها بشود، علاوه بر پرداخت خسارت، به حبس از دو ماه تا دو سال محکوم می شود و اگر عمل وی موجب افساد و اخلال در نظام و یا شکست جبهه اسلام گردد، محارب محسوب می شود»^(۱). تخریب در تعریف عبارت است از: «لطمه زدن عمدی به طور کلی یا جزئی نسبت به مال یا شیء متعلق به شخص حقیقی یا حقوقی به طرق مذکور در قانون»^(۲).

با عنایت به تعریف ارائه شده، تخریب از جمله جرایم عمدی است که لزوم قصد مجرمانه مرتکب برای اثبات مجرمیت متهم

سقف معینی از نظر ارزش ریالی آنها و یا ایراد خسارت به اشیا و لوازم کم‌اهمیتی که مشابه آنها در بازار آزاد یافت می‌شود را از شمول ماده (۶۵) و عنوان کیفری بودن خارج می‌نمود و پرداخت خسارت و اعمال تنبیهات انضباطی متناسب با آن را به عهده خود یگانهای نظامی واگذار می‌نمود، تا بدین وسیله از صرف هزینه‌های غیر ضروری و درگیری یگانهای نظامی با مسائل حاشیه‌ای و همچنین تفرقه بخشی از پرسنل نظامی در سطح دادرهای نظامی جلوگیری گردد.

بررسی ماده (۲۳) ق.م.ج.ن.م.:

قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران، در بیان حکم کلی برای لغو دستور، در ماده (۲۳) مقرر داشته: «تخلف از قوانین و مقررات نظامی و انتظامی، لغو دستور محسوب می‌شود و چنانچه در قانون، مجازات خاصی برای آن در نظر گرفته نشده باشد، مرتکب به حبس از دو ماه تا دو سال محکوم می‌گردد. تبصره ۱: تخلفات انضباطی موضوع آیین‌نامه‌های انضباطی از شمول این ماده مستثنی می‌باشد» (۳)

مفهوم این ماده و تبصره ۱ آن، این نتیجه را افاده می‌کند که لغو دستور در نیروهای مسلح شامل تخلف از قوانین و مقررات نظامی و انتظامی که در آن آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح تخلف انضباطی محسوب گردیده (۴) و در ماده (۱۱۷) همین آیین‌نامه هم تنبیهات انضباطی متفاوتی از توبیخ شفاهی تا اخراج از خدمت برای مرتکبین آن در نظر گرفته شده (۵)، نمی‌گردد؛ به عنوان مثال: چنانچه فردی از پرسنل نیروهای مسلح برخلاف مقررات، توجهی به رعایت زمان حضور در محل خدمت یا ماموریت نداشته باشد و یا مثلاً ده روز در محل خدمتی بدون

چنانچه فردی از پرسنل نیروهای مسلح به طور غیر عمدی به یکی از اموال نظامی خسارتی وارد آورد، علاوه بر جبران خسارت وارده، به مجازات مقرر در ماده (۶۵) ق.م.ج.ن.م. نیز محکوم می‌گردد.

مجاز حاضر نگردد، با توجه به این که چنین عملی در بند "د" ماده (۱۱۶) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، تخلف انضباطی محسوب شده و مرتکبین آن مطابق ماده (۱۱۷) همین آیین‌نامه، قابل تنبیه و مجازات هستند؛ لذا با توجه به تبصره "یک" ماده (۲۳) ق.م.ج.ن.م.، چنین عملی از شمول ماده (۲۳) خارج می‌باشد. اما نکته مهمی که در مورد همین ماده قابل توجه است، این است که به نظر می‌رسد بین ماده (۲۳) و تبصره "یک" آن، نوعی تناقض وجود دارد؛ چرا که همان‌گونه که قبلاً گفته شد، ماده (۲۳) در تعریف کلی، لغو دستور را تخلف از قوانین و مقررات نظامی و انتظامی دانسته که در قانون، مجازات خاصی برای آنها در نظر گرفته نشده باشد و در تبصره ۱ "همین ماده هم تخلفات انضباطی موضوع آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح را که از جمله مقررات مسلم و قابل استناد نیروهای مسلح است را از شمول ماده (۲۳) مستثنی کرده است. حال با توجه به این که یکی از موارد تخلفات انضباطی مندرج در بند "ز" ماده (۱۱۶) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح (عدم رعایت قوانین و

مقررات، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها، دستورالعملها و سایر دستورات) است، این سؤال مطرح است که منظور از قوانین و مقررات مندرج در ماده (۲۳) چیست؟ و آیا با مستثنا کردن تخلفات انضباطی مندرج در بند "ز" ماده (۱۱۶) آیین‌نامه انضباطی، از مفاد مندرج در ماده (۲۳) قوانین و مقررات نظامی یا انتظامی دیگری باقی خواهد ماند که تخلف از آن مطابق ماده (۲۳) عنوان انتهایی لغو دستور داشته باشد!؟

بررسی قوانین و مقررات مربوط به چگونگی اطاعت از مافوق در نیروهای مسلح:

فرمانبری و اطاعت از مافوق در نیروهای مسلح، اساس و بنیان انضباط نظامی را تشکیل می‌دهد. چنانچه در یک یگان نظامی رابطه فرمانبری و اطاعت‌پذیری از مافوق بر مبنای قواعد و مقررات شفاف و منطقی وجود نداشته باشد و یا همراه با شک و تردید باشد در این صورت، انجام فرامین و ایفای نقشها و وظایف از سوی مرنوسین با اشکال و تردید روبرو شده و در چنین حالتی بویژه در مواقع لزوم و بحرانها، از سربازان بی‌انضباط هیچ انتظاری نمی‌توانیم داشته باشیم.

لذا بر این اساس، همه کشورها سعی کرده‌اند تا با وضع قواعد و مقررات خاصی رفتار نیروهای مسلح را در خصوص چگونگی اطاعت از مافوق تحت نظم و قاعده مشخص در آورند. در جمهوری اسلامی ایران و در قانون مجازات اسلامی و قانون استخدام ارتش و آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، مباحثی در این مورد پیش‌بینی شده که به طور مختصر به بررسی آنها می‌پردازیم:

الف - قانون مجازات اسلامی در این خصوص در ماده (۵۶) مقرر داشته: «اعمالی که برای آنها مجازات مقرر شده است

در موارد زیر جرم محسوب نمی‌شود:

(۱) در صورتی که ارتکاب عمل به امر آمر قانونی بوده و خلاف شرع هم نباشد.

(۲) در صورتی که ارتکاب عمل برای اجرای قانون اهم لازم باشد. (۶)

همچنین همین قانون در ماده (۵۷)، در خصوص چگونگی اطاعت از مافوق اشعار می‌دارد: «هرگاه به امر غیرقانونی یکی از مقامات رسمی جرمی واقع شود، آمر و مأمور به مجازات مقرر در قانون محکوم می‌شوند ولی مأموری که امر آمر را به علت اشتباه قابل قبول و به تصور این که قانونی است اجرا کرده باشد، فقط به پرداخت دیه یا ضمان مالی محکوم خواهد شد.» (۷)

مفهوم این دو ماده این نتیجه را افاده می‌کند که قانون مجازات اسلامی، پرسنل مادون را ملزم به ارزیابی دستورات مقامهای بالاتر نموده و اجرای اوامر خلاف شرع و غیرقانونی مافوق را جرم محسوب نموده است. به عبارت دیگر، مقنن ایران در قانون مجازات اسلامی فقط مرتوسین را مجاز به انجام دستورات مطابق شرع و قوانین موضوعه کشور نموده و آنها را از انجام دستورات خلاف آن منع کرده است. لذا مطابق مواد فوق، نیروهای مسلح پس از ارزیابی دستورات صادره در همه حال فقط مکلف به اطاعت از فرامین و دستوراتی هستند که در چارچوب شرع و قوانین موضوعه کشور صادر شده و چنانچه دستوراتی غیر از موارد فوق از طرف مافوق صادر شود، مرتوسین می‌بایستی از اجرای آنها خودداری نمایند.

ب- قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران در فصل یکم خود در مورد چگونگی اطاعت از مافوق اشعار داشته: «... دستور فرمانده در صورتی که مغایر با دستورات مسلم شرع، فرمانهای فرماندهی کل و حاکمیت نظام و

قوانین جمهوری اسلامی ایران نباشد، لازم‌الاجراست...» (۸). مفهوم این ماده هم این نتیجه را می‌رساند که اعضای نیروهای مسلح، مجاز به انجام دستورات خلاف قوانین موضوعه جمهوری اسلامی و دستورات خلاف مسلم شرع و فرمانهای فرماندهی کل و حاکمیت نظام نیستند و چنین دستوراتی قابل اجرا نیست.

ج- اما آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح در خصوص چگونگی اطاعت از مافوق در فصل یکم خود رویه‌های مختلفی را به شرح ذیل اتخاذ نموده که به نظر می‌رسد بخشی از آن (تبصره "۴" ماده ۶) مربوط به زمان صلح و بخش دیگر آن (بند "پ" ماده ۱۱) مربوط به زمان جنگ و درگیریهای مسلحانه است، به طوری که در تبصره "۴" ماده (۶) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح آمده است: «هرگاه دستوری که صادر می‌گردد خلاف شرع مقدس اسلام و فرامین مقام معظم فرماندهی کل قوا باشد، قابل اجرا نبوده و دستوردهنده مسئول و قابل پیگرد است، ضمن آن که عدم اجرای این قبیل دستورات بازخواست نداشته و

**قانون مجازات اسلامی،
پرسنل مادون را ملزم به
ارزیابی دستورات مقامهای
بالاتر نموده و اجرای اوامر
خلاف شرع و غیرقانونی
مافوق را جرم محسوب
نموده است**

مصون از تعقیب خواهد بود.» (۹) اما در بند "پ" ماده (۱۱) همین آیین‌نامه تصریح شده: «در زمان جنگ و شرایط عملیاتی که پرسنل ملزم به اجرای دستورات فرماندهان هستند، هر آینه مرتوس تشخیص دهد که دستورات صادره مغایر با دستورات مسلم شرع، فرامین مقام معظم فرماندهی کل قوا، حاکمیت نظام و قوانین جمهوری اسلامی ایران از جمله قوانین و مقررات نظامی است، می‌بایستی بلافاصله پس از ابلاغ، مستدلاً نظر خود را مبنی بر مغایرت دستورات صادره با موارد مذکور کتباً گزارش نماید. چنانچه فرمانده، رئیس یا مدیر مجدداً دستورات خود را کتباً ابلاغ نمود، مرتوس موظف به اجرای آن و همزمان گزارش موضوع به فرماندهان بالاتر و مراجع ذیربط (عقیدتی سیاسی و حفاظت اطلاعات بر حسب مورد) خواهد بود، در این صورت فرمانده، رئیس یا مدیر جوابگوی مسئولیتهای ناشی از عواقب ابلاغ دستور خود می‌باشد.» (۱۰) مفهوم این ماده این نتیجه را می‌رساند که نیروهای مسلح در زمان جنگ و شرایط عملیاتی، علاوه بر دستورات قانونی، با رعایت شرایط مقرر در ماده (۱۱) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، مکلف به اجرای دستورات خلاف مسلم شرع، فرمانهای فرماندهی کل و حتی حاکمیت نظام و قوانین جمهوری اسلامی ایران می‌باشند، که این موضوع خود با اصل چهارم قانون اساسی که در این زمینه تصریح نموده: «کلیه قوانین و مقررات مدنی، جزایی، مالی، اقتصادی، اداری، فرهنگی، نظامی، سیاسی و غیر اینها باید براساس موازین اسلامی باشد...»، مغایرت آشکار دارد.

ضمن این که بررسی اوامر مافوق در زمان جنگ و شرایط عملیاتی از سوی مرتوسین چندان منطقی و واقع‌بینانه به نظر نمی‌رسد،

چرا که چگونه می‌توان در شرایط جنگی و بحرانی و در زمانی که سرعت عمل یکی از مهمترین عوامل اساسی پیروزی در نبرد به حساب می‌رود از پرسنل مادون و سربازان انتظار داشت که قبل از انجام دستورات صادره به ارزیابی آنها پرداخته و پس از تشخیص غیرقانونی بودن دستورات، ابتدا مستلاً نظر خود را مبنی بر مغایرت دستورات صادره با موازین مندرج در ماده (۱۱) آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح کتباً به فرمانده مربوط گزارش نمایند و منتظر شوند تا اجرا یا عدم اجرای دستورات صادره مجدداً به آنها ابلاغ شود!

لذا از آنجایی که اتخاذ چنین سیاست‌های کیفی در خصوص نیروهای مسلح یقیناً به بنیان فلسفه سلسله مراتب در این نیروها و همچنین انسجام و انضباط آهنینی که در نیروهای مسلح به وجود آن نیاز است لطمه می‌زند، و اساساً رمز موفقیت یک نیروی مسلح قدرتمند را در نظام‌پذیری و از جمله اطاعت سریع، به‌موقع و کامل از دستورات مقام‌های مافوق آن می‌توان جستجو کرد، لذا به نظر می‌رسد بهتر بود قانونگذار در زمان صلح به شیوه برگزیده در ماده (۱۱) آیین‌نامه انضباطی بجز دستوراتی که آشکارا خلاف شرع و فرمان‌های فرماندهی کل و حاکمیت نظام (با ذکر مصادیق آنها) باشد، پرسنل مادون را با رعایت تشریفات مقرر در بند "پ" ماده (۱۱) آیین‌نامه انضباطی، و واگذاری مسئولیت ناشی از اجرای چنین دستوراتی به‌عهده آمر، مکلف به اجرای سایر دستورات مقام‌های مافوق می‌نمود و در زمان جنگ و شرایط عملیاتی که لزوم اطاعت کامل و سریع و به‌موقع از اوامر مافوق به‌دلیل نقش مهمی که این موضوع در دفاع از منافع ملی، حفظ استقلال و تمامیت ارضی و برقراری نظم و

امنیت عمومی کشور دارد، دو چندان می‌گردد؛ اطاعت از مافوق را بجز دستوراتی که آشکارا خلاف شرع و فرمان‌های فرماندهی کل و حاکمیت نظام (با ذکر مصادیق آنها) باشد، بدون رعایت هرگونه تشریفات دیگری مطلق می‌داشت و هرگونه مسئولیت ناشی از اجرای چنین دستوراتی را برعهده آمر واگذار می‌نمود تا با رعایت مصالح بیشتر نیروهای مسلح و ترجیح آن به قانون‌شکنی احتمالی و ایجاد شفافیت بیشتر در قوانین موجود، راه را برای ایجاد انضباط آهنین در نیروهای مسلح و متعاقب آن تشکیل نیروهای مسلح مقتدرتر هموار می‌نمود.

پی‌نوشتها:

- ۱ - قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مصوب ۱۳۷۱/۵/۱۸.
- ۲ - ولیدی، دکتر محمد صالح، حقوق جزای اختصاصی تفصیل قواعد تخریب اموال و اتلاف عمدی اسناد، انتشارات نشر داد، سال ۷۶، ص ۱۶.
- ۳ - قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح، مصوب ۱۳۷۱/۵/۱۸.
- ۴ - آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، مصوب ۶۹/۱۰/۲۰، ماده (۱۱۶): موارد زیر تخلف محسوب شده و درباره مرتکبین آنها، تنبیهات انضباطی برابر جداول نوع تخلفات اعمال می‌گردد:
- الف: عدم آراستگی، نامناسب بودن وضع ظاهری و عدم توجه به نظافت شخصی.
- ب: عدم رعایت ادب، عدم رعایت سلسله مراتب و احترامات نظامی و اداری.
- ج: بدرفتاری نسبت به پرسنل جمعی.
- د: بی‌توجهی به آموزش فرماندهان و مسئولین نسبت به آموزش و دانشجویان و دانش‌آموزان نسبت فراگیری آموزش.
- ه: بی‌توجهی و عدم رعایت زمان حضور در محل خدمت یا مأموریت و غیبتی که منجر به فرار نگردد.
- و: تظاهر به بیماری و عدم سلامت (تمارض) در صورتی که به تأیید پزشک نظامی برسد.
- ز: عدم احساس مسئولیت و بی‌تفاوتی در خدمت، عدم رعایت قوانین و مقررات، آیین‌نامه‌ها، بخشنامه‌ها، دستورالعملها و سایر دستورها.
- ح: سستی و سهل‌انگاری در انجام وظیفه و اجرای دستورات در زمینه‌های عملیاتی، اداری و تدارکاتی.
- ط: تأخیر غیرموجه و عدم دقت در ارائه گزارشات و حقایق

که در انجام مأموریت یگان مؤثر است و اظهارات و گزارشات خلاف واقع و کتمان حقیقت و سستی و سهل‌انگاری در مقابله با تبلیغات و عملیات روانی دشمن.

ی: پخش شایعات در جهت تخریب روحیه پرسنل خودی، ک: سستی و سهل‌انگاری در امور نگهداری، پاسداری، دیده‌بانی، دیده‌وری در مناطق رزمی، غیررزمی و حیاتی کشور.

ل: قصور، تقصیر در حفظ و نگهداری جنگ‌افزار، تجهیزات، مهمات و هرگونه اموال و اسرار و اسناد نظامی و دولتی و تسلیم مدارک و اسناد به افرادی که حق دریافت آن را ندارند.

م: ارتکاب اعمال و رفتار برخلاف شئون نظامی که به‌موجب مقررات تعیین و ابلاغ می‌گردد و تظاهر به خلاف شرع بین.

ن: قصور و تقصیر و سهل‌انگاری در به‌کارگیری توان و امکانات دفاعی جهت انجام مأموریت در مقابل دشمن.

س: قصور و تقصیر در جلوگیری از فرار و از هم‌پاشیدگی پرسنل جمعی و همچنین جمع‌آوری پرسنل پراکنده به‌هنگام رزم.

ع: قصور و تقصیر و سهل‌انگاری در حفظ مواضع و مناطق استحفاظی در مقابل دشمن و اشرار، قاچاقچیان و سارقین مسلح و عوامل ضدانقلاب.

۵ - پیشین، ماده (۱۱۷): تنبیهاتی که به علت تخلفات پرسنل اعمال می‌شود به شرح ذیل است:

الف: توبیخ شفاهی.

ب: توبیخ کتبی.

ج: توبیخ در دستور قسمتی.

د: توبیخ در دستور نیرو و یا سازمان.

ه: توبیخ در فرمان.

و: خدمت شبانه‌روزی در قسمت، حداکثر تا سی روز.

ز: بازداشت غیرقابل تمدید در بازداشتگاه، حداکثر تا سی روز.

ح: کسر حقوق، حداکثر به میزان یک پنجم و حداکثر به مدت چهار ماه.

ط: انتظار خدمت، حداکثر تا شش ماه.

ی: بدون‌کاری، حداکثر تا سه ماه.

ک: محرومیت از ترفیع به مدت محدود و حداکثر دو سال در زمان صلح و چهار سال در زمان جنگ.

ل: تنزیل درجه یا رتبه برای مدت محدود یا دائم.

م: معافیت از خدمت.

ن: اخراج از خدمت.

۶ - قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۷۰/۵/۸.

۷ - قانون مجازات اسلامی، مصوب ۱۳۷۰/۵/۸.

۸ - قانون ارتش جمهوری اسلامی ایران، مصوب ۱۳۶۶/۷/۷، بند "ب"، ماده (۶).

۹ - آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، مصوب ۶۹/۱۰/۲۰.

۱۰ - آیین‌نامه انضباطی نیروهای مسلح، مصوب ۶۹/۱۰/۲۰.